

ความเป็นไปในปัจจุบันของชุมชนชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยเป็นที่รู้จักกันดีในชื่อของภาคอีสาน ทิศเหนือติดกับประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ทิศตะวันออกติดกับประเทศกัมพูชา ภูมิประเทศจากทิศตะวันตกเป็นที่สูงแล้วลาดต่ำไปยังทิศตะวันออก ภูมิภาคนี้ครอบคลุมพื้นที่หนึ่งในสามของประเทศ เนื่องจากสาเหตุที่ภูมิภาคอีสานเป็นที่ราบสูง ลักษณะภูมิอากาศร้อนแห้ง ปริมาณน้ำฝนต่อปีต่ำ ส่งผลให้รายได้ของประชากรในภาคอีสานโดยเฉลี่ยต่ปีต่ำสุดเมื่อเทียบกับประชากรในภาคอื่นๆ ของประเทศไทย อย่างไรก็ตาม ในหลายพื้นที่ของภูมิภาคได้พบร่องรอยการอยู่อาศัยของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ที่สำคัญในประเทศไทย รวมถึงมีแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น

2.1 ภาพรวมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย

ภาคอีสาน เป็นภูมิภาคที่ใหญ่ที่สุดในประเทศ พื้นที่ครอบคลุมหนึ่งในสามของประเทศ มีพื้นที่ประมาณ 168,854 ตารางกิโลเมตร ประชากรในภาคมีมากกว่า 20 ล้านคน (คิดเป็นร้อยละ 35 ของจำนวนประชากรทั้งประเทศ) มีอาณาเขตทิศเหนือและทิศตะวันออกของภาคติดต่อกับประเทศลาว ทิศใต้ติดกับประเทศกัมพูชาและจังหวัดปราจีนบุรีและนครนายก ส่วนทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดสระบุรี ลพบุรี เพชรบูรณ์ และพิษณุโลก จากที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของภาคอีสานและพัฒนาการของประวัติศาสตร์ในสมัยที่ผ่านมา จะเห็นว่าเป็นพื้นที่ที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมแถบลุ่มน้ำโขง ซึ่งเด่นชัดที่สุดได้แก่ วัฒนธรรมจากประเทศลาว

ภาคอีสานแบ่งเป็น 3 พื้นที่ด้วยกัน คือ ภาคอีสานตอนบน คิดเป็นร้อยละ 31.6 ของพื้นที่ทั้งภาค ติดกับประเทศลาวโดยมีแม่น้ำโขงเป็นเส้นแบ่งพรมแดน พื้นที่เป็นที่ราบสูงโดยเอียงลาดจากเทือกเขาภูพานในจังหวัดสกลนครลงสู่แม่น้ำโขงทางจังหวัดหนองคาย ภาคอีสานตอนกลาง คิดเป็นร้อยละ 26 ของภาค โดยมีแม่น้ำชี เป็นแม่น้ำสำคัญ ลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม ภาคอีสานตอนล่าง มีพื้นที่คิดเป็นร้อยละ 42 ของพื้นที่ภาคทั้งหมด มีแม่น้ำโขง แม่น้ำชีและแม่น้ำมูลเป็นแม่น้ำสายสำคัญ มีลักษณะเป็นที่ราบสูง

ก่อนช่วงกลางของศตวรรษที่ 21 พื้นที่ในภาคอีสานถูกปกคลุมด้วยป่า ทำให้ง่ายต่อการใช้ทรัพยากรไม้ในท้องถิ่น ภายหลังภาคอีสานมีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วของประชากรและการพัฒนา ซึ่งทำให้เกิดผลการขยายขอบเขตของพื้นที่อยู่อาศัย อันทำให้เกิดการคุกคามและหมดสิ้นไปอย่างรวดเร็วของทรัพยากรธรรมชาติ ในปี พ.ศ. 2519 ถึง พ.ศ. 2532 พื้นที่ป่าสงวนมากกว่าร้อยละ 50 ถูกทำลายและบุกรุกจากการประกอบอาชีพการเกษตร พื้นที่ป่าสงวนในปี พ.ศ. 2519 มีอยู่ประมาณ 41,494 ตารางกิโลเมตร ขณะที่ในปี พ.ศ. 2541 เหลืออยู่เพียงประมาณ 20,984 ตารางกิโลเมตร โครงสร้างดินที่เป็นดินทรายและดินเค็มโดยมีรายงานกรมพัฒนาที่ดินว่าในภาคอีสานมีพื้นที่ร้อยละ 3.89 เป็นดินทราย ดินตื้น (ดินที่รากพืชยังลึกไม่ได้ อยู่ในระดับความลึกประมาณ 0.5 เมตร) ร้อยละ 16 และ เป็นดินเค็ม ร้อยละ 16 (วินัย 2532:87) ทำให้ขาดความอุดมสมบูรณ์ ไม่สามารถอุ้มน้ำได้ ผลผลิตทางการเกษตรจึงต่ำกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับภาคอื่นๆ จากปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้ส่งผลเสียเป็นอย่างมากต่อการลดลงของผลผลิตทางการเกษตรและนำไปสู่ความยากจนในประเทศ

2.1.1 สภาพภูมิอากาศ

ในภูมิภาคนี้มีอากาศร้อนแห้งแล้ง ได้รับแสงสว่างจากพระอาทิตย์โดยและเป็นเวลานานทำให้รังสีความร้อนสูง ดังนั้นภาคอีสานเกือบตลอดปีมีลักษณะอุณหภูมิสูงมาก ไม่มีเดือนไหนที่อุณหภูมิต่ำกว่าเดือน18 องศาเซลเซียส ในฤดูหนาวและฤดูร้อนอุณหภูมิเฉลี่ย 23.95 องศาเซลเซียสและ 28.9 องศาเซลเซียส ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยปี 1330 มิลลิเมตร จากปี พ.ศ. 2494-2518 ทั่วไป ความชื้นเฉลี่ยสัมพัทธ์ทั่วไปของภาคอีสานอยู่ที่ร้อยละ 71.99 โดยในเดือนมีนาคมต่ำสุด (ร้อยละ 60.8) และสูงสุดในเดือนกันยายน (ร้อยละ 82.4)

2.1.2 ประชากร

ประชากรกว่าร้อยละ 90 ของภาคอีสาน สามารถพูดได้ทั้งภาษาไทยกลางและภาษาอีสาน เนื่องจากบรรพบุรุษของชาวอีสานส่วนหนึ่ง (นอกเหนือจากประชากรดั้งเดิมที่อาศัยอยู่กันมาเป็นเวลานานแล้วอาจนับตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์- ผู้วิจัย) ได้อพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่นี้ในประเทศไทยไม่ต่ำกว่าสองร้อยปีมาแล้วจากประเทศลาวและฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง โดยเฉพาะในช่วงปี พ.ศ. 2370 - 2371 ในสมัยที่มีสงครามระหว่างไทยกับเจ้าอนุวงศ์เกิดขึ้น บางส่วนเป็นลูกหลานที่บรรพบุรุษอพยพมาจากเวียดนามและจำปาสักของลาว ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (ค.ศ.2411- 2453) นอกจากประชากรที่เป็นคนไทยและไทยลาวแล้ว ยังมีชนกลุ่มน้อยอื่นๆ (น้อยกว่าร้อยละ 5) เป็นผู้ไท โย้ย ย้อ แสก กาหลง เป็นต้น ในปี พ.ศ. 2531 ประชากรประมาณร้อยละ 5-6 อาศัยอยู่ในเมือง โดยจังหวัดนครราชสีมามีประชากรมากที่สุด การอพยพย้ายถิ่นของประชากรในภาคอีสานมีมากที่สุด เมื่อเทียบกับประชากรที่ย้ายถิ่นเข้ากรุงเทพฯทั้งหมด โดยมีอยู่เกือบครึ่งหนึ่งของทั้งหมด และมักเป็นย้ายเข้ามาแบบชั่วคราว คือ ในช่วงฤดูทำนาและส่วนใหญ่ของผู้ย้ายถิ่นที่อยู่ในวัยหนุ่มสาว(วินัย,2532: 41-44)

2.1.3 เศรษฐกิจ

ประชากรในภาคตะวันออกเฉียงเหนือยากจนกว่าภูมิภาคอื่น ๆ ของไทย เกษตรกรเกือบทั้งหมดทำงานในการปลูกพืชเลี้ยงสัตว์และการเพาะปลูกข้าว ในอดีตเป็นการเพาะปลูกและผลิตเพื่อใช้บริโภคภายในครอบครัวเท่านั้นขณะที่ในปัจจุบันเป็นการปลูกเพื่อจำหน่ายและเน้นการทำกรเกษตรแบบเชิงเดี่ยวเพื่อป้อนอุตสาหกรรมการเกษตรมากกว่าการปลูกพืชแบบผสมผสานเหมือนในอดีต ปัจจุบันเกษตรกรในภาคอีสานส่วนใหญ่พึ่งพาฝนและน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติเพื่อการเพาะปลูก เกษตรกรส่วนใหญ่ครอบครองที่ดินขนาดเล็กหรือขนาดกลางโดยมีผลผลิตอยู่ในระดับที่ต่ำ

ปัญหาที่สำคัญของเกษตรกรในภาคอีสานอันเนื่องมาจากปัญหาราคาค่าพิชผลทางการเกษตรมีราคาต่ำ ปัญหาเรื่องการจัดการน้ำและทรัพยากรธรรมชาติ ส่งผลให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมามากมาย เช่น ปัญหาด้านการศึกษา ปัญหาหนี้สิน ซึ่งในสมัยก่อนปัญหาในการดำรงชีวิตมีน้อยเนื่องจากเกษตรกรไม่มีปัญหาเรื่องหนี้สินในครอบครัว เพราะมีการใช้แรงงานในครัวเรือนและต้นทุนในการเพาะปลูกต่ำ ความต้องการปัจจัยในการดำรงชีวิตมีน้อยกว่าในปัจจุบัน การปลูกข้าวเก็บเกี่ยวข้าวสามารถเก็บไว้ในยุ้งข้าวเพื่อการบริโภคของครอบครัวตลอดปี มีการทำสวนผักผลไม้และปั้นฝ้ายเพื่อทอผ้าและเลี้ยงสัตว์ (เช่น ไก่ โคและกระบือ) ปลาและผลิตภัณฑ์จากป่า เช่น ผัก เห็ด แมลง เป็นต้น เพื่อดำรงชีวิตโดยไม่ต้องกังวลเกี่ยวกับการขาดอาหาร ดังนั้นในนอกฤดูการทำนาสมัยก่อน โดยทั่วไปคนในท้องถิ่นจะทำการซ่อมแซม เตรียมการผลิตฤดูข้าวใหม่ นอกจากเครื่องมืองานเกษตรบางอย่าง เช่น จอบ เสียม ที่เป็นเครื่องโลหะแล้ว การใช้ชีวิตประจำวันแทบจะไม่ได้ต้องใช้จ่ายเงินเลย โดยมีวัดเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจ ซึ่งทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับความเป็นไปใน

ปัจจุบันที่เกษตรกรและคนในสังคมเห็นว่าเงินเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการดำเนินชีวิต

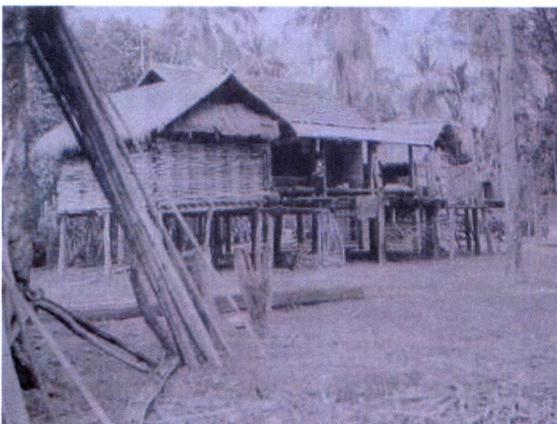
ทำให้ปัจจุบันนี้ในช่วงที่ไม่ใช่ฤดูเพาะปลูก ไม่มีกิจกรรมการใช้แรงงานเพื่อการเพาะปลูก เนื่องจากความไม่มีประสิทธิภาพและไม่เพียงพอของระบบชลประทาน ทำให้คนในท้องถิ่นภาคอีสานบางส่วนมีการเคลื่อนย้ายแรงงานไปยังเมืองใหญ่เพื่อไปเป็นแรงงานและกลับบ้านไปยังท้องถิ่นในฤดูทำนาต่อไป ขณะที่บางส่วนใช้ชีวิตอยู่ในเมือง โดยส่งเงินที่หาได้มาเพื่อเป็นค่าแรงในการว่าจ้างแรงงานในท้องถิ่นเดียวกันเพื่อลงแรงทำการเกษตรในพื้นที่ของครอบครัวของตนเอง

2.1.4 วิถีชีวิต

ประชากรในภาคอีสาน มีประเพณีและวัฒนธรรมในวิถีชีวิตคล้ายกับประชากรในภูมิภาคแม่น้ำโขง ลีบสองปันนามณฑลยูนนาน เวียดนาม สหวันเขต จำปาศักดิ์ หลวงพระบางของลาว โดยทั่วไปภาษาการพูด ศิลปะและวัฒนธรรมมีความคล้ายคลึงกันในรูปแบบ แต่เนื่องจากเวลาและสถานจึงมีรายละเอียดแตกต่างกัน

เดิมก่อนหน้าจะแต่งงาน การบวชเรียนเป็นพระสงฆ์เป็นสิ่งสำคัญที่สุดสำหรับผู้ชาย ปัจจุบันการยึดถือธรรมเนียมดังกล่าวได้ลดลงไปมาก วิถีชีวิตครอบครัวดั้งเดิมมีคู่สมรสคนเดียว ในชนบทจะพบว่าสมาชิกในครอบครัวหลักและครอบครัวภรรยาใหม่จะอยู่ร่วมกัน หลังจากระยะหนึ่งที่คู่ใหม่สามารถสร้างบ้านของตนเองได้ก็จะย้ายออกไป มีการผลิตข้าวในที่ดินซึ่งเป็นหลักของครอบครัวนั้น วิถีแบบดั้งเดิมของอาคารบ้านไม่มีรั้ว ผู้คนสามารถเดินไปมาหาสู่กันได้โดยอิสระ และเห็นความเป็นไปที่เกิดขึ้นบริเวณใต้ถุนของแต่ละบ้านได้ง่าย (ภาพที่ 7) อันเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ครอบครัวในหมู่บ้านมีความผูกพันและช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างแน่นแฟ้น แต่ปัจจุบันการมีแต่ละบ้านมักมีการทำรั้วเพื่อเป็นสิ่งบ่งบอกอาณาเขตของแต่ละครอบครัว

ที่ผ่านมาการก่อสร้างที่อยู่อาศัยมักจะทำโดยญาติและเพื่อนบ้าน มักจะใช้แรงงานผู้ชาย ดำเนินการในช่วงฤดูแล้งเมื่อกิจกรรมทางการเกษตรน้อยมากและไม่ฝนมาก โดยมีการเลี้ยงข้าวปลาอาหารจากเจ้าของบ้านระหว่างที่มาช่วยลงแรงเป็นการตอบแทน ปัจจุบันการก่อสร้างบ้านนิยมใช้ช่างรับเหมาก่อสร้างในท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการ โดยมักรับเหมาเป็นค่าแรงต่อหลัง ไม่มีการเลี้ยงอาหารเหมือนเมื่อก่อน ซึ่งช่างจะเป็นผู้นำอาหารกลางวันมาเอง ส่วนค่าวัสดุจะเป็นเจ้าของบ้านเป็นผู้จัดหา

ภาพที่ 7 ลักษณะทั่วไปของบ้านในชนบทอีสานเมื่อก่อนที่จะไม่มีรั้วบ้านที่ชัดเจน (ที่มา: วิโรฒ ศรีสุโร)

เดิมการไถนา ทำสวนและงานการดูแลสัตว์เป็นหน้าที่ของผู้ชายและผู้หญิงจะช่วยในส่วนของการดำนาและเก็บเกี่ยวเป็นต้น ผู้ชายต้องรู้วิธีการสร้างบ้าน สานไม้ไผ่และเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น การตีมีด จอบ เสียม ในขณะที่ผู้หญิงดูแลเด็ก ปั่นและทอผ้า ดูแลเรื่องน้ำกินน้ำใช้และอาหาร หลังฤดูเก็บเกี่ยวผู้ชายมักจะไป

ตกปลาที่แม่น้ำใกล้ๆ ในขณะที่ผู้หญิงหาหน่อไม้ในป่า ทำปลาร้าและหน่อไม้ต้องเป็นงานของผู้หญิง อาหารเหล่านี้เก็บเป็นเสบียงตลอดปีสำหรับครอบครัวปี คนภาคอีสานถือเอาการกินเป็นองค์ประกอบหลักอย่างหนึ่งของชีวิต เมื่อเดินทางต้องเตรียมอาหารที่พอ แสดงการทักทายกับคนที่รู้จัก เมื่อก่อนมักถามว่า "กินข้าวหรือยัง" แสดงถึงน้ำใจที่จะจัดหาอาหารสำหรับแขก แม้ภาคอีสานที่รู้จักกันว่าเป็นพื้นที่แห้งแล้ง แต่คนส่วนใหญ่ยังคงใจดี ซื่อสัตย์และจริงใจ

ปัจจุบันในหลายพื้นที่นิยมพึ่งเครื่องจักรกลทางการเกษตร ที่สำคัญได้แก่ รถไถเดินตาม รถไถ รถเกี่ยวข้าว ในการทำการเกษตร ขณะที่ยังมีอีกหลายชุมชนที่มีลักษณะของการเติบโตทางเศรษฐกิจแบบทุนนิยมค่อนข้างช้ากว่าจะทำการเกษตรโดยใช้แรงงานคนในครอบครัวและเพื่อนบ้านหรือกลุ่มเครือญาติ เช่นเดิม การพึ่งพาตนเองทางด้านกรปลูกพืชผักเพื่อบริโภคในครอบครัวลดน้อยลง รวมถึงการถนอมอาหารในรูปแบบต่างๆ เพื่อบริโภคในครัวเรือน เนื่องจากการเข้ามาของตู้เย็นและรถขายผักและกับข้าว รถลิ่งน้ำแข็ง รถไถเดิมที่วิ่งไปตามหมู่บ้านต่างๆ ทั้งวัน รวมถึงการมีร้านชำ ตลาด ตลาดนัดในท้องถิ่นทำให้วิถีชีวิตของชาวอีสานในชนบทปัจจุบันมีความสะดวกสบาย ไม่ต้องผลิตสิ่งต่างๆ เพื่อใช้และบริโภคในครอบครัวเหมือนเมื่อก่อน

ภาพที่ 8 แสดงขนาดและการใช้พื้นที่ชั้นสอง ของบ้านในชนบททั่วไปที่เรียกว่าบ้าน "เสา 9 ต้น" มีระยะระหว่างเสา 3 เมตร ซึ่งทำให้ชั้นสองของบ้านมีพื้นที่ประมาณ 36 ตารางเมตร ซึ่งในโอกาสสำคัญพื้นที่ชั้นสองใช้สามารถประกอบพิธีสงฆ์ได้

เมื่อก่อนทุกกิจกรรมในชีวิตประจำวันของชาวท้องถิ่นและสังคม มักมีไม้ไผ่หรือพืชธรรมชาติเป็นส่วนประกอบ เช่นกิน นอน ทำอาหารและทำงาน เครื่องเรือนชิ้นนั่งและนอนโดยทั่วไปมักเป็นกกหวายหรือทำจากไม้ไผ่ ส่วนที่นอนที่เป็นเสื่อยัดขนจะถูกปูบนเสื่อเพื่อความอบอุ่นหลับสบาย โดยเฉพาะในช่วงฤดูหนาวเจ้าของจะใช้ชั้นล่างเป็นพื้นที่รับรองแขก บุคคลทั่วไปและเพื่อนบ้าน ขณะที่ที่อยู่อาศัยชั้นที่สองประกอบด้วยพื้นที่กึ่งสาธารณะและพื้นที่ของครอบครัวโดยเฉพาะ แต่หากมีงานแต่งงาน งานศพและพิธีกรรมอื่น ๆ ของครอบครัว พื้นที่ชั้นสองจะถูกเปลี่ยนเป็นพื้นที่สาธารณะ (ภาพที่ 8)

อย่างไรก็ตามรูปแบบของการอยู่อาศัยในชนบทปัจจุบันมีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปคือ จะใช้พื้นที่ชั้นล่างหรือภายใต้ร่มเงาต้นไม้หน้าบ้านที่เย็นสบายและกว้างขวางกว่าภายในบ้าน เป็นส่วนของกิจกรรมดังกล่าวแทน สาเหตุหนึ่งเนื่องจากการใช้สังกะสีในการมุงหลังคา (ภาพที่ 9) จึงทำให้พื้นที่ภายในบ้านชั้นสองเวลากลางวันร้อนอบอ้าว ที่อยู่อาศัยชั้นสองโดยทั่วไปจึงเป็นพื้นที่ส่วนตัว แต่ปัจจุบันส่วนหนึ่งนิยมก่อผนังปิดชั้นล่างและใช้พื้นที่ชั้นล่างในการอยู่อาศัยเป็นส่วนใหญ่ นานๆ จะขึ้นไปชั้นสอง อีกทั้งมีการต่อเติมทำห้องน้ำเป็นกิจจะลักษณะภายในบริเวณขอบเขตที่ดินที่ไม่ไกลจากตัวบ้าน (จากเดิมที่เป็นการไปปลดทุกข์ในป่าหรือ

สวน) (ภาพที่ 10) ส่วนบ้านที่สร้างขึ้นใหม่ในปัจจุบันจะทำห้องน้ำเป็นส่วนหนึ่งของบ้าน (ภาพที่ 11) ทำหลังคาลาดชันขึ้น ส่วนหนึ่งเพื่อความสวยงาม นิยมมุงด้วยหลังคาเหล็กกรีด (Metal sheet) ส่วนหนึ่งเนื่องจากไม่ต้องกังวลเรื่องการรั่วซึม ขณะเดียวกันสามารถประหยัดโครงสร้างหลังคาได้ ทำให้ค่าก่อสร้างถูกลง (ภาพที่ 12)

ภาพที่ 9 (ซ้าย) บ้านอีสานหลังคาลาดเอียงน้อย มุงด้วยสังกะสี นิยมสร้างกันมากเมื่อประมาณ 30-40 ปีที่แล้ว (ขวา) แสดงโครงสร้างไม้ภายใต้หลังคาสังกะสี

ภาพที่ 10 (ซ้าย) แสดงตำแหน่งของห้องน้ำที่สร้างขึ้นภายหลังของบ้าน หลังจากที่ทางราชการได้ส่งเสริมให้มีการสร้างห้องน้ำเป็นกิจลักษณะ โดยเฉพาะในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525 -2529) เป็นต้นมา ที่มีเป้าหมายหลักในการลดปัญหาความยากจนของชนบท

ภาพที่ 11 (ขวา) บ้านที่สร้างขึ้นใหม่ในช่วงปี พ.ศ. 2550 สร้างโดยให้ห้องน้ำเป็นส่วนหนึ่งของบ้าน แต่แยกยุงข้าวไว้ด้านหลังหรือด้านข้างของที่ดิน

ภาพที่ 12 รูปแบบบ้านซึ่งเป็นที่นิยมสร้างในปัจจุบัน

(ซ้าย) บ้านที่จังหวัดร้อยเอ็ดที่ยังไม่มีการปิดล้อมชั้นล่าง

(ขวา) บ้านที่จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งปิดล้อมชั้นล่างแล้ว และต่อเติมด้านหน้าเป็นมุขเพื่อบังแดดให้กับพื้นที่หน้าบ้าน

2.1.5 ความเชื่อทางศาสนา

เช่นเดียวกับพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศไทย แม้ว่าประชากรในภาคอีสานหรือไทยอีสานจะเป็นชาวพุทธแต่ยังมีประเพณีท้องถิ่น รวมถึงความเชื่อในปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติและการบูชาผีและวิญญาณบรรพบุรุษที่สืบเนื่องมาแต่สมัยโบราณ แต่ความเชื่อเหนือธรรมชาติและพิธีกรรมทางพุทธศาสนาเหล่านี้ยังคงอยู่ร่วมกันโดยไม่มี ความขัดแย้งในปัจจุบัน

วัดเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมและพิธีกรรมทางศาสนาตามที่ถูกกำหนดตามปฏิทิน นอกจากนี้วัดยังเป็น ที่เก็บม้านั่ง ถ้วยชามและเครื่องใช้ประจำวันอื่น ๆ ที่คนในชุมชนสามารถหยิบยืมเพื่อใช้ในงานพิธีต่างๆ ของตนเอง หากผู้สูงอายุหรือยากจนไม่มีที่อยู่อาศัย วัดจะเป็นแหล่งที่ให้ที่พักอาศัย อย่างไรก็ตามวัดไม่ได้เป็นส่วนที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาเท่านั้น ยังเป็นสถานที่หลักในการจัดการแสดงของชุมชน การบันเทิงต่างๆ

จากการที่เป็นสังคมเกษตร ตามหลักชีวิตภาคอีสาน มนุษย์และสิ่งแวดล้อมรวมกันอย่างใกล้ชิดกับหลายศตวรรษที่ผ่านมา ประเพณีความเชื่อและวิถีชีวิตของคนและครอบครัวเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดผ่าน "ฮีดสิบสอง (12) คองสิบสี่ (14)"¹¹ แสดงให้เห็นรูปแบบที่คนอีสานและธรรมชาติเชื่อมต่อกัน ปัจจุบันนี้ปฏิทินพิธีกรรมของงานไม่ค่อยมีการสืบทอด พิธีกรรมเหล่านี้ยังเหลือสืบทอดเฉพาะคนในท้องถิ่นผู้สูงอายุของหมู่บ้าน โดยงานประเพณีที่กระทำในปัจจุบันมักเน้นไปที่ส่วนนั้นแทนการที่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของกิจกรรม ซึ่งได้กลายมาเป็นส่วนหลักในระยะหลัง เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ งานสงกรานต์ ซึ่งประเพณีอย่างหลังนี้เป็นกิจกรรมที่ปัจจุบันจัดขึ้นเพื่อสานน้ำ กั้นของคนหนุ่มสาว ทั้งที่วัตถุประสงค์ของพิธีกรรมและความเชื่อแต่เดิมจะเน้นไปที่การอวยพร รำน้ำดำหัวผู้ปกครองและผู้สูงอายุเนื่องในวันขึ้นปีใหม่ตามปฏิทินของไทย แต่เนื้อหาทางวัฒนธรรมเหล่านี้มักถูกลิ้มเลียนไปหรือไม่ได้ให้ความสำคัญแล้ว

11 "ฮีด" เป็นภาษาไทยอีสาน หมายถึงจารีตประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมานาน ซึ่งต้องปฏิบัติเหมือนกันตั้งแต่ประชาชนธรรมดาจนถึงกษัตริย์เมื่อถึงคราว วาระและเดือนที่จะต้องประกอบพิธีกรรมตามฮีดแต่ละแห่ง มีทั้งอยู่ทั้งหมด 12 ฮีด ส่วนคำว่า "คอง" (ภาษาอีสานไม่มีการใช้ตัวควบกล้ำ ร-ผู้วิจัย) หมายถึงบทบังคับที่ต้องปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นบุคคลระดับใด คองจะมีความเข้มงวดมากกว่า "ฮีด" เพราะคองเปรียบเหมือนกฎหมายที่ทุกคนต้องปฏิบัติตาม หากไม่ปฏิบัติและละเว้นก็จะถูกสังคมลงโทษตามฐานะแห่งความผิดนั้นๆ ทำให้ชาวอีสานมีความเป็นอยู่ที่สงบร่มเย็น เพราะยึดมั่นในฮีดสิบสองคองสิบสี่ (สำลี, 2544, น: 9-10)

2.1.6 การใช้ที่ดินหมู่บ้าน

ในการเริ่มจัดตั้งชุมชนหรือหมู่บ้านขึ้นใหม่ ในพื้นที่หมู่บ้านต้องมีต้นไม้ใหญ่ที่เจริญเติบโตได้ดี ซึ่งหมายความว่าดินมีความอุดมสมบูรณ์ เพื่อให้คนในชุมชนสามารถปลูกพืชพันธุ์ได้ผลผลิตดี จะได้ไม่มีปัญหาความอดอยาก หมู่บ้านโดยทั่วไปไม่นิยมตั้งอยู่ใกล้แม่น้ำมากจนเกินไป เพราะบางครั้งอาจมีน้ำท่วมในฤดูฝน แต่สามารถตั้งหมู่บ้านในพื้นที่ที่เป็นที่สูงหรือโคกหรือโนน ซึ่งที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากแม่น้ำหรือแหล่งน้ำ ที่สามารถใช้อุปโภคบริโภคสำหรับคนและสัตว์เลี้ยงได้ตลอดทั้งปีหรือจนถึงฤดูฝนถัดไป โดยพื้นฐานชุมชนแบ่งออกเป็น ส่วนดังต่อไปนี้

ที่โนน - หมู่บ้านมักสร้างขึ้นบนที่สูง เพื่อจะได้ไม่ต้องกังวลกับปัญหาน้ำท่วม หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ลักษณะนี้จะทำให้หน้าฝนที่ตกลงมาไหลลงไปรวมกันที่ทุ่งนา และแนวของน้ำที่ไหลไปมักจะกลายเป็นถนนสายหลักในที่ใช้เดินในชีวิตประจำวัน ฝนที่ตกลงมาทำให้ลานบ้านและถนนในหมู่บ้านซึ่งส่วนใหญ่มักเป็นดินทรายทำให้พื้นที่เหล่านี้ไม่ชื้นและสะอาด ไม่เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุงและจะไม่มิมลพิษน้ำเสีย ดังนั้นแหล่งน้ำธรรมชาติจะไม่ได้รับความเสียหายจากน้ำจากชุมชน

ที่ลุ่ม - ใช้เป็นพื้นที่ปลูกข้าว มักจะอยู่ในพื้นที่โดยรอบที่โนนหรือโคก ที่เป็นสถานที่ที่ตั้งหมู่บ้าน โดยมักตั้งอยู่ใกล้ทรัพยากรน้ำ ในที่นี้รวมทั้งแหล่งน้ำธรรมชาติและแหล่งน้ำใช้ในชุมชนที่มนุษย์สร้างขึ้น

ป่าชุมชน - มักจะใกล้พื้นที่นา ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของดอนปู่ตา ขณะที่ด้านทิศตะวันตกเป็นป่าช้าที่ฝังศพและเผาศพ (ตามธรรมเนียมแล้วการตายตามธรรมชาติจะเป็นการเผา) ทางใต้และเหนือของดอนปู่ตาเป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงสัตว์ของชุมชน ทั้งนี้ดอนปู่ตามี 2 ลักษณะพื้นฐาน อย่างแรกคือ เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนเพื่อการกราบไหว้ การอธิษฐานและกิจกรรมอื่น ๆ ความความเชื่อในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับดอนปู่ตา เช่น การเสี่ยงทายลักษณะอากาศก่อนลงทำการเกษตร ลักษณะที่สองเป็นประโยชน์ใช้สอยทั่วไปตามความต้องการของแต่ละบุคคลในชุมชน เช่น เป็นเชื้อเพลิง แหล่งหาอาหารตามธรรมชาติ แหล่งหาวัสดุก่อสร้างที่อยู่อาศัย (เช่น ไม้ต้นสัก ต้นชาดที่เป็นไม้ยืนต้นในภาคอีสานนำมาเอ็บรวมกันเพื่อทำเป็นผนัง ทำให้อยู่สบายไม่ร้อน มีความทนทานไม่น้อยกว่า 4-5 ปี แต่ต้องระวังเรื่องการติดไฟง่าย) การเข้าไปในดอนปู่ต้ามักจะมีการบอกกล่าวให้มีพฤติกรรมที่ดีและให้ความเคารพในทรัพยากรธรรมชาติ มีการบอกกล่าวหลังจากนั้นจึงจะนำกลับไปยังบ้านของตนในปริมาณเท่าที่จำเป็น (อ่านเพิ่มเติมใน บุญยงค์ เกศเทศ, 2542)

ชีวิตของผู้คนในสังคมดั้งเดิมมีความเชื่อศรัทธาต่อความศักดิ์สิทธิ์ของดอนปู่ตามาก หากวิเคราะห์ในทางเศรษฐศาสตร์ก็อาจมีจารีตดังกล่าวเพื่อที่จะควบคุมไม่ให้มีการใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง และจากความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์นี้ทำให้ในพื้นที่ดอนปู่ตาในอดีต มีพืชและสัตว์และทรัพยากรอื่น ๆ อุดมสมบูรณ์มาก มีการปลูกฝังคติความเชื่อว่าการตัดทรัพยากรไม้ในบริเวณศาลปู่ตาหรือดอนปู่ตาจะนำมาซึ่งโชคร้ายและไม่สามารถใช้ในการสร้างที่อยู่อาศัยได้ ดังนั้นดอนปู่ตาดอกจากเป็นที่ลี้ภัยของสิ่งศักดิ์สิทธิ์แล้ว ยังเป็นความเกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกัน และการจัดการระหว่างความต้องการกับความสมดุลของพืชสัตว์ และมนุษย์ สำหรับคนในท้องถิ่นแล้วดอนปู่ตาอาจถือได้ว่าเป็นร้านค้า ที่ให้แหล่งอาหารในธรรมชาติที่ปราศจากการปนเปื้อนของสารเคมี เช่น สัตว์หรือแมลงเล็ก ๆ เห็ดและผลไม้ ซึ่งทรัพยากรเหล่านี้สามารถเจริญเติบโตขึ้นใหม่ได้ในแต่ละฤดูกาล

ทุกวันนี้หมู่บ้านส่วนใหญ่แม้จะยังคงมีพื้นที่ที่เรียกว่าดอนหรือศาลปู่ตาอยู่ แต่ขนาดได้เล็กลงไปเรื่อย ๆ ตามความมั่งคั่งของทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นที่ได้เหลืออยู่แค่นั้นมานาน โดยเฉพาะในช่วงแรกของการปฏิวัติเขียวหรือประมาณ พ.ศ. 2510-12 เป็นต้นมา ที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่เกิดขึ้นในภาคอีสาน และมีการเพิ่มจำนวนขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว ทำให้เกษตรกรต้องการที่ดินที่มากขึ้นเพื่อปลูกข้าวและพืช

เศรษฐกิจอื่นๆ เช่น ปอ มันสำปะหลัง รวมถึงสร้างบ้าน ดังนั้นต้นไม้จำนวนมากถูกตัดสำหรับการก่อสร้างหรือบุกเบิกพื้นที่ทางการเกษตร มีการล่าสัตว์เพื่อเป็นอาหารหรือขาย เทคโนโลยีตะวันตกที่ได้หลังไหลเข้ามาในชุมชนเรื่อยๆ หลังจากนั้น ได้ทำให้ลูกหลานในรุ่นต่อมาไม่หลงเหลือความเชื่อต่อความศักดิ์สิทธิ์ของดอนปู่ตาอีกต่อไป

การสอนคนให้เคารพและบูชาสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติ ซึ่งส่งผ่านความเชื่อจากรุ่นสู่รุ่น เป็นประเพณีดั้งเดิมของชุมชนโบราณ ที่ไม่ใช่การบังคับใช้ตามกฎหมาย แนวคิดดังกล่าวสามารถสร้างศูนย์กลางทางจิตวิญญาณเพื่อควบคุมความพฤติกรรมของผู้คน ซึ่งสำหรับแต่ละชุมชนถือว่าเป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดและสำคัญที่สุดในการจะควบคุมคน ให้เคารพและปกป้องทรัพย์สินอันเป็นของสาธารณะอันได้แก่ ป่าไม้ และทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติเหล่านี้กลายเป็นกฎที่บุคคลและสาธารณชนปฏิบัติตามในอดีต สร้างความเชื่อให้ยำเกรงโดยบอกว่าหากไม่ปฏิบัติตามกฎเหล่านี้จะประสบโชคร้าย ซึ่งภาษาอีสานเรียกว่าคะลำ แต่โชคร้ายไม่สามารถเกิดขึ้นได้ทุกวันกับบุคคลที่ไม่เคารพดอนปู่ตา ดังนั้นในที่สุดความเชื่อของดอนปู่ตาก็ได้สูญเสียบรรยากาศในการควบคุมมนุษย์ให้กับความโลภในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่น

2.1.7 ปัญหาของภาคอีสาน

ภาคอีสานมีปัญหาพื้นฐานที่สำคัญคือ การขาดแคลนน้ำ ดินขาดคุณภาพ การบุกรุกทำลายป่า ปัญหาด้านสาธารณสุข ปัญหาด้านการศึกษา ปัญหาเหล่านี้นำมาซึ่งปัญหาสุดท้าย ได้แก่ ปัญหาความยากจน

ในภาคอีสาน สาเหตุการเกิดของปัญหามีความเหมือนกับในหลายๆ พื้นที่ กล่าวคือ การเข้ามามีอิทธิพลของระบบทุนนิยมอันมีผลต่อคนรุ่นใหม่ เกิดการเปรียบเทียบกับวัฒนธรรมตะวันตก ที่ทำให้พวกเขา รู้สึกว่าวัฒนธรรมของตัวเองป่าเถื่อน ไม่มีค่าและได้กลายเป็นของล้าสมัย ทำให้สูญเสียความนับถือตนเอง อันจะเห็นได้จากประเด็นต่อไปนี้ ความขัดแย้งระหว่างครอบครัวและบุคคล การแข่งขันและความทะเยอทะยานส่วนตัว ช่องว่างระหว่างวัยของเด็กและผู้ใหญ่ คนรวยและคนยากจน ปัญหาการสื่อสารทำความเข้าใจระหว่างคนในสังคม การขาดการศึกษา การนับถือยกย่องคนโดยตัดสินจากวัตถุและความร่ำรวยมากกว่าความดี การดูถูกคนเหยียดหยามผู้ด้อยกว่า การไม่กล้าพูดภาษาท้องถิ่นและความกังวลในรูปลักษณ์ภายนอกของตัวเอง เป็นต้น

ในความเป็นจริงหลายปัญหาในภาคอีสานเกี่ยวข้องกับการศึกษา ทั้งในและนอกระบบโรงเรียน ระบบการศึกษาเหล่านี้ทำให้ไม่มีทักษะในการทำงาน และการเป็นเกษตรกรเป็นโอกาสสุดท้ายของพวกเขา แล้วพวกเขาก็เช่นเดียวกับบรรพบุรุษรุ่นก่อนหน้าที่ทำตามวิถีของการเกษตรแบบดั้งเดิม โดยไม่ได้ศึกษาและพิจารณาถึงการเพิ่มผลผลิตโดยใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่สมัยใหม่และเทคนิควิธีการต่างๆ ที่พัฒนาจากภูมิปัญญาของท้องถิ่น ที่สำคัญที่สุดคือหน่วยงานของรัฐขาดการให้ความรู้ การส่งเสริมให้การทำเกษตรพัฒนาไปตามวิถีการเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างยั่งยืนและเป็นสังคมเกษตรที่เข้มแข็งพึ่งตนเองได้

จากมุมมองของคนในสังคมที่มีต่อการทำเกษตรกรรมจะพบว่า การเป็นเกษตรกรเป็นอาชีพที่ไม่มีเกียรติ เป็นงานระดับต่ำสุด แต่ว่าคนส่วนใหญ่จะทำงานเป็นเกษตรกร แต่คนรุ่นหนุ่มสาวในภาคอีสานจำนวนมาก ยังคงต้องการทำงานในกรุงเทพฯ และเมืองใหญ่ แม้ว่าจะมีในบางครั้งที่ถูกดูถูกจากคนในเมืองหลวง โดยใช้คำศัพท์ว่า “ลาว” “เสี้ยว” ที่หมายถึงบุคคลหรือสิ่งที่ไม่ทันสมัยหรือไม่ทันสมัย สิ่งแวดล้อมที่เกิดจากคนที่อยู่ในสังคมเดียวกันกับคนอีสานเหล่านี้ ทำให้คนในภาคอีสานขาดความมั่นใจมีความน้อยเนื้อต่ำใจในตนเอง หรือแม้แต่ความคับแค้นใจต่อความเหลื่อมล้ำทางสังคม ดังนั้นคนอีสานจำนวนมากจึงไม่ต้องการให้บุตรหลานของตนทำเกษตรกรรม พ่อแม่จำนวนมากจึงคิดว่า สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับลูกคือ การให้การศึกษาเพื่อจะได้ทำงาน

อยู่ในเขตเมือง เป็นข้าราชการหรืออยู่ในบริษัท ทำสิ่งอื่น ๆ ที่ไม่ใช่เป็นเกษตรกร

ปัญหาเหล่านี้นำไปสู่การถูกใช้เป็นเครื่องมือของนักการเมืองดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ปัญหาความเหลื่อมล้ำของรายได้ที่ยังปรากฏมา ตั้งแต่เริ่มมีส่งเสริมการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรมและการสร้างผลผลิตทางการเกษตรเพื่อการส่งออก ที่มีผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกอยู่ในมือของคนส่วนน้อยดังกล่าว จึงเป็นเหมือนระเบิดลูกใหญ่ที่รอวันปะทุของประเทศไทย

2.2 ความเป็นไปของการจัดวางผังชุมชนชนบทของหนองคายและปัญหาที่มีอยู่

ชุมชนชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย จากตัวอย่างของหนองคายที่เป็นพื้นที่กรณีศึกษา จะพบว่าศูนย์กลางความเจริญของชุมชนจะอยู่ในตัวจังหวัดและอำเภอ ซึ่งมีบริการขั้นพื้นฐานในด้านไฟฟ้า ประปา สิ่งอำนวยความสะดวก การแบ่งพื้นที่มีทั้งที่เป็นแบบง่าย ๆ แบบรวมกันแน่น ชุมชนชนบทตั้งอยู่ตามถนนสายสำคัญ หรือกระจายตามการทอดตัวของแม่น้ำ ส่วนใหญ่ตั้งอยู่สองฟากทางของถนนรูปแบบนี้สามารถใช้ประโยชน์จากแม่น้ำถนนเพื่อความสะดวกสบายในการเดินทางและทำธุรกิจ แต่การจัดชุมชนในลักษณะนี้ก็มีข้อเสียต่อการเจริญเติบโตและพัฒนาของการจัดวางพื้นที่

ปัจจุบันในพื้นที่หนองคายไม่ปรากฏมีชุมชนในชนบทที่มีการจัดวางพื้นที่ใช้สอยที่ชัดเจน ส่วนใหญ่กระจุกตัวกันอยู่ในโซนพื้นที่พักอาศัยเป็นหลัก ในบางชุมชนมีกลุ่มอาคารที่ให้บริการทางธุรกิจและการสนทนา การ แต่ปรากฏให้เห็นเป็นเพียงส่วนเล็ก ๆ ของชุมชนหรือย่านเท่านั้น ไม่มีย่านธุรกิจใดๆ ที่สามารถเรียกได้ว่าเป็นย่านธุรกิจที่แท้จริง

ยกตัวอย่างในพื้นที่ตำบลเวียงคุกพื้นที่ธุรกิจของตำบลเป็นเพียงตลาดขนาดเล็กและร้านค้าเล็ก ๆ และร้านอาหารเล็ก ๆ บางส่วนที่กระจายอยู่บนสองข้างทางของถนน ไม่มีการนำมารวมเข้าไว้ด้วยกันเป็นกลุ่มก้อนให้กลายเป็นพื้นที่การบริการทางธุรกิจที่เป็นกิจจะลักษณะ วิธีการจัดวางแบบนี้มีข้อด้อยคือ หนึ่งทำให้ไม่สามารถบรรลุการให้บริการสำหรับชุมชนชนบท คนในท้องถิ่นจำนวนมากยังคงต้องเดินทางเข้าไปในหนองคายเพื่อซื้อของใช้ที่จำเป็นในการดำรงชีพประจำวัน สอง การจัดวางแบบกระจัดกระจายไร้หลักการได้ทำลายรูปแบบการวางพื้นที่ใช้สอยของชุมชนชนบท และไม่เอื้อต่อการจัดการในภาพรวม ทำให้ลักษณะในหมู่บ้านขาดความเป็นระเบียบ สะท้อนถึงปัญหาพื้นที่นันทนาการในชนบทขาดแคลนอย่างรุนแรง

ในตำบลเวียงคุกปัจจุบันมีวัดอยู่มาก โดยเฉลี่ยในแต่ละคุ้มจะมีวัดอยู่อย่างน้อย 1-2 วัด บางพื้นที่มีวัดอยู่ถึงสามแห่ง วัดเหล่านั้นนอกจากนี้จะใช้เพื่อประกอบกิจกรรมทางศาสนาแล้ว คนในท้องถิ่นมักจะใช้เป็นพื้นที่นันทนาการโดยเฉพาะในเทศกาลสำคัญของท้องถิ่นบางอย่างเช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ การทอดผ้าป่า เป็นต้น ที่มักจะใช้วัดเป็นสถานที่ในการจัดตกแต่งขบวนรถ การจัดการแสดงหรือกิจกรรมรื่นเริงต่างๆ ทั้งในเวลากลางวันและกลางคืน

ในการสำรวจด้วยแบบสอบถามในปี พ.ศ. 2552 ในตำบลเวียงคุกด้วยวิธีการสุ่มจำนวน 200 คน และนักท่องเที่ยวที่มาร่วมประเพณีบุญบั้งไฟ จำนวน 100 คน (ดูเพิ่มเติมในภาคผนวก) เมื่อถามคนในท้องถิ่นว่า "นอกเหนือจากวัด ท่านคิดว่าชุมชนยังต้องการมีศูนย์กลางเพื่อการสนทนาของคนในชุมชนอื่น ๆ หรือไม่" ร้อยละ 84.7 ของประชากรในท้องถิ่นที่ต้องการ ร้อยละ 12.0 ของคนในท้องถิ่นคิดว่ามีหรือไม่มีก็ได้ มีเพียงร้อยละ 2.7 ของคนในท้องถิ่นเท่านั้นที่เห็นว่าไม่จำเป็นต้องมี จากผลการสำรวจทำให้เห็นว่าคนในชุมชนโดยมากแล้วยังคงมีความต้องการและหวังว่าจะมีพื้นที่สาธารณะ เพื่อรองรับกิจการนันทนาการชุมชนและพื้นที่พักผ่อนของคนในชุมชนอย่างแท้จริง

นอกจากนี้ความหนาแน่นเกินไปของพื้นที่อยู่อาศัยก็จะให้เกิดความรู้สึกแออัด ไม่เอื้อต่อการจัด

ระเบียบเพื่อความเรียบร้อยและความเป็นเอกภาพของหมู่บ้าน เพราะการที่ตั้งบ้านเรือนอยู่หนาแน่นเกินไป แม้จะมีประโยชน์ต่อการจัดการแบบรวมที่ง่าย แต่เนื่องจากแต่ละบ้านที่ตั้งอยู่ชิดกันมีความแตกต่างกันมากในโครงสร้างและรูปลักษณ์ภายนอก จึงเป็นการยากที่จะจัดจัดวางอาคารเหล่านี้บนสองฟากของถนนแล้ว ทำให้เกิดภาพรวมที่มีความกลมกลืนกัน มีปัญหาเรื่องการจัดวางและจัดการขยะ การปล่อยน้ำเสีย หากไม่ได้รับการประสานงานและการจัดการ ก็จะสามารถนำไปสู่ปัญหาสิ่งแวดล้อมผลิตได้ง่าย ก่อให้เกิดลักษณะของหมู่บ้านของหมู่บ้านที่สกปรก วุ่นวายและไร้ระเบียบ

ปัจจุบันปัญหาที่ยากแก่การแก้ไขอันหนึ่งได้แก่ การกระจายของพื้นที่กิจกรรมทางศาสนาซึ่งวัดนอกจากการใช้ดำเนินกิจกรรมทางศาสนาแล้ว ยังมีการใช้งานที่มีลักษณะที่สำคัญคือ การฃาปนกิจศพ แต่จำนวนวัดที่มีอยู่มากก็สามารถรับภาระอันนี้ได้ แต่ก็ยังมีความซ้ำซ้อนกันอยู่ จำนวนวัดในพื้นที่นี้ก็อาจจะเพิ่มขึ้นในอนาคต แต่ขนาดของวัดที่มีขนาดเล็กและกระจัดกระจายไม่ทั่ว ไม่มีการรวมตัวอยู่ในพื้นที่เดียวกันซึ่งไม่ก่อให้เกิดผลดีกับการใช้งานเต็มของวัด เนื่องจากไม่สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทั้งหมดที่มีอยู่ได้ ไม่สามารถทำให้เกิดเป็นภูมิทัศน์รวมที่สวยงามของวัดได้ แต่การเปลี่ยนแปลงปัญหานี้เป็นเรื่องยาก เพราะแนวคิดของวัฒนธรรมทางศาสนาในท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญ ที่โดยทั่วไปยากที่จะปรับเปลี่ยนได้

2.3 การวางผังชุมชนชนบทของตำบลเวียงคุกและความเป็นไปได้ในการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยว

ขณะนี้ชุมชนชนบทในพื้นที่หนองคายยังไม่มีการวางแผนการใช้พื้นที่ และการดำเนินการอย่างมีหลักการ ดังนั้นการดำเนินการวางผังชุมชนให้เกิดขึ้น จะเป็นก้าวที่สำคัญในความพยายามส่งเสริมการพัฒนาชุมชนให้เกิดขึ้นในอยู่ในประเทศไทย โดยข้อมูลพื้นฐานแล้วการวางผังชุมชนชนบทในเขตหนองคายมีศักยภาพและความเป็นไปได้ที่จะมีการพัฒนา ความเป็นไปได้เหล่านี้ส่วนหนึ่งมาจากการสำรวจความต้องการของประชากรในท้องถิ่น ของตำบลเวียงคุกจำนวน 200 คน ใน ปี พ.ศ. 2553 และจากมุมมองของการบริหารจัดการทรัพยากร โดยพอจะสรุปได้ดังต่อไปนี้

ประการแรก คนในท้องถิ่นยังไม่พอใจกับสภาพแวดล้อมการอยู่อาศัยในปัจจุบัน ต้องการให้มีการปรับปรุงก่อสร้างบ้านและสิ่งที่อยู่รอบๆ โดยจากผู้ที่ตอบแบบสอบถามในตำบลเวียงคุก มีเพียงร้อยละ 34.0 พอใจกับสภาพความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ในขณะที่ร้อยละ 57.3 โดยพื้นฐานทั่วไปมีความพึงพอใจ แต่พวกเขายังหวังว่าชุมชนชนบทจะสามารถมีการวางแผนและบริหารจัดการที่ดี เพื่อให้เกิดการพัฒนาพื้นที่ที่เหมาะสมมากขึ้น ร้อยละ 58 ของคนท้องถิ่นหวังว่าชุมชนชนบทจะยังคงรูปแบบ เอกลักษณ์และการใช้สอยอย่างเดิมไว้ แต่ควรจะปรับให้เข้ากับชีวิตในสมัยปัจจุบันให้มากขึ้น มีเพียงร้อยละ 17.3 ของผู้ตอบแบบสอบถามที่ต้องการให้เปลี่ยนชุมชนให้เหมือนกับในเมืองที่มีความทันสมัย เพื่อพัฒนาพื้นที่ให้เป็นชุมชนสมัยใหม่ ไม่ว่าความต้องการของประชากรในท้องถิ่นจะมีความแตกต่างกันอย่างไร แต่บนพื้นฐานของการวางผังชุมชนที่ดี ก็ควรจะสามารถตอบสนองต่อความต้องการของการใช้ชีวิตประจำวันและพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คนในชุมชนนั้นๆ ให้สูงขึ้น

ประการที่สอง พื้นที่หนองคายมีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่สามารถนำมาใช้ได้ หากมีการพัฒนาให้ดีขึ้นของทรัพยากรการท่องเที่ยวการวางแผนในชนบทก็ควรจะมีการดำเนินการล่วงหน้าเพื่อรองรับนโยบายดังกล่าว ทั้งนี้การกระจายและการใช้ทรัพยากรการท่องเที่ยวของหนองคายจะได้มีการนำเสนอต่อไป

ประการที่สาม ประชากรในท้องถิ่นมีความเข้าใจอย่างชัดเจนต่อการบุกเบิกการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยว ในการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ร้อยละ 46.0 ของผู้ตอบแบบสอบถามคิดว่า การพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวจะไม่รบกวนวิถีชีวิตของพวกเขา

ในขณะที่ร้อยละ 49.3 ของผู้ตอบแบบสอบถามคิดว่ามันจะรบกวนบางส่วน มีเพียงร้อยละ 4.7 ของประชากรที่คิดว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวจะรบกวนอย่างมาก

ผลจากการสำรวจนี้ทำให้เราทราบว่า คนในท้องถิ่นจะมีความระมัดระวังต่อปัญหาของการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวและปัญหาสิ่งแวดล้อมที่อยู่อาศัยที่อาจเกิดขึ้นจากการท่องเที่ยว การพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวซึ่งเป็นไปเพื่อเพิ่มรายได้และปรับปรุงชีวิตของผู้คน เพื่อให้มีทรัพยากรทางการเงินมากขึ้นในการลงทุนในการวางผังชุมชนชนบทและการก่อสร้าง แต่จะใช้หลักทางวิชาการและการพัฒนาที่เหมาะสมของการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยวอย่างไร จำเป็นต้องให้คนในท้องถิ่นตระหนักถึงความสำคัญในข้อนี้ และต้องเป็นมติที่จะร่วมมือร่วมใจกันทำให้เกิดขึ้นและเลือกว่า จะให้การท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตนเป็นการพัฒนาอย่างรวดเร็ว หรือเป็นไปเพื่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน? เหล่านี้ต้องสร้างความเข้าใจที่ชัดเจนให้เกิดขึ้นกับประชากรในท้องถิ่น เนื่องจากต่อไปพวกเขาทั้งหมดจะเป็นอนาคตของการท่องเที่ยว หากขาดความรู้หรือแนวทางที่ถูกต้องเหมาะสม ผลที่จะได้รับจะทำให้ยิ่งเกิดความห่างไกลกันมากขึ้นกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของชุมชนชนบท

การเก็บค่าเข้าชมคือ การเพิ่มรายได้การท่องเที่ยวที่สำคัญ แต่จะใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพกับทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีสภาพแวดล้อมแบบปิดเท่านั้น ขณะที่ทรัพยากรการท่องเที่ยวในท้องถิ่นและการวางผังชุมชนมีการเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด การผสมผสานกับการวางผังชุมชนเพื่อสร้างทรัพยากรการท่องเที่ยวที่เป็นพื้นที่เปิด (Open) หากใช้การเก็บตัวเข้าชมก็อาจจะเป็นการจำกัดการพัฒนาโครงการท่องเที่ยวนี้ ดังนั้นร้อยละ 64.7 ของคนท้องถิ่นที่ตอบแบบสอบถามเห็นว่าการมาของนักท่องเที่ยวจะช่วยกระตุ้นโอกาสทางการค้าและบริการในด้านอาหารเครื่องดื่มและอุตสาหกรรมอื่นๆที่เกี่ยวข้อง อันจะเป็นที่มาหลักของการเพิ่มรายได้และมีเพียงร้อยละ 8.7 ของประชากรท้องถิ่นที่เห็นว่าต้องที่อาศัยการจำหน่ายบัตรเข้าชมเพื่อทำให้เกิดรายได้หลัก

ในความสัมพันธ์ระหว่างการวางผังชุมชนชนบทและการพัฒนาการท่องเที่ยว ปัจจุบันคนในท้องถิ่นเห็นว่าปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวที่สำคัญ มาจากการวางผังและสร้างชุมชนชนบทไม่มีคุณภาพ ไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยวที่ดี ซึ่งจำนวนผู้ตอบแบบสอบถามที่สนับสนุนความคิดเห็นนี้เป็นร้อยละ 54.7 ในขณะที่ร้อยละ 32.7 เห็นว่าทรัพยากรภูมิทัศน์ในชนบทขาดความสวยงาม ไม่มีศักยภาพพอเพียงที่จะทำให้เกิดโครงการท่องเที่ยวขึ้นได้

ข้อมูลเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาของทรัพยากรการท่องเที่ยวและการวางแผนชุมชนชนบทมีความจำเป็นและความเป็นไปได้ที่จะกระทำไปพร้อมกัน สำหรับแนวความคิดที่ต้องการให้มีรูปแบบการท่องเที่ยวที่ทำให้วิถีชีวิตปกติของพวกเขายังคงดำเนินต่อไปได้อย่างอิสระ หรือเป็นการเข้าชมโดยไม่รบกวนและขณะเดียวกันสามารถให้บริการต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวได้ตามความสมัครใจ คิดเป็นร้อยละ 66 ขณะที่ต้องการเปลี่ยนให้ตัวเองเป็นผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยวคิดเป็นร้อยละ 33.3

จากแบบสอบถามในหัวข้อดังกล่าว ทำให้สามารถสะท้อนทัศนคติของประชากรในท้องถิ่นได้ว่า การวางผังชุมชนจำเป็นต้องตอบสนองวิถีชีวิตของประชากรในท้องถิ่น สามารถปรับปรุงชีวิตของผู้คนและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เกิดขึ้นได้จริงๆ แล้วจึงจะให้บริการต่อการท่องเที่ยวต่อไป ไม่ใช่แค่การพิจารณาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ให้บริการต่อการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว

จากแบบสอบถามดังกล่าวทำให้สามารถเกิดข้อสรุปได้ว่า "การเอาคนในชุมชนเป็นหลัก" มุ่งเน้นการใช้ประโยชน์จากการวางผังชุมชน เพื่อการพัฒนาทรัพยากรการท่องเที่ยว จะทำให้แนวคิดดังกล่าวเป็นไปอย่างเหมาะสมและนำไปสู่การประยุกต์ใช้ได้จริง

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

- สุรียา สมุทรคุปต์, พัฒนา กิตติอาษา, ศิลปะกิจ ตี๋ขันติกุลและจันทนา สุระพินิจ (2538) *กรวด-ดิน-หิน-ทราย: รัฐ ทุนนิยม และชาวนาอีสานในยุคโลกาภิวัตน์*. นครราชสีมาห้องไทยศึกษานัทศน์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี
- สำลี รักสุทธี (2544) *ประเพณีของดีอีสาน ฮิตสิบสอง คลองสิบสี่*, กรุงเทพฯ: พัฒนาศึกษา.
- วินัย วีระวัฒนานนท์ (2532) *สิ่งแวดล้อมอีสานและการอนุรักษ์*, กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล

หนังสือภาษาอังกฤษ

- Sollous, John., Farrington, John. (1983) *Non-Government Organization and the State in Asia: rethinking roles in sustainable*, Routledge.

บทความหรือข้อมูลจากเว็บไซต์หน่วยงานของรัฐ

- บุญยงค์ เกศเทศ (2542) *ดอนปู่ตา : ป่าวัฒนธรรมอีสาน* สืบค้นเมื่อ 4 เมษายน 2553 จาก <http://www.sa.ac.th/biodiversity/contents/articles/don/bunyon01.html>
- กรมป่าไม้ : เนื้อที่ป่าของประเทศไทย ปี พ.ศ. 2504 – 2547 สืบค้นเมื่อ 6 เมษายน 2553 จาก <http://www.forest.go.th/stat/stat49/TAB4.htm>

บรรณานุกรมภาพ

- ภาพที่ 7 - วิโรฒ ศรีสุโร (2543) *บันทึกอีสานผ่านเลนส์*, ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา